

Bir Erdem Olarak Özsevgi: Aristoteles Merkezli Bir Okuma [*]

Self-love as a Virtue: An Aristotle-Based Reading

SEMRA TÜFENKÇİ

Balıkesir University

Received: 12.07.2019 | Accepted: 06.12.2019

Abstract: One of the most important debates of moral philosophy is the place of emotions in morality. In this article, the object of love will be discussed in terms of the fact that it is the person who loves himself/herself, that is, the problem of self-love being a virtue. Self-love is often used in the same sense as selfishness, so its place in morality becomes problematic. Debates about self-love date back to Aristotle historically. Aristotle distinguishes between two types of self-love: The first is self-love, which is called selfishness in the study, which is owned by people who feel no moral concerns. The second is the true self-love of people who aim to lead a virtuous life. This distinction between two types of self-love reveals the difference between self-love and selfishness and includes altruistic, or selfless, actions within the scope of self-love. In this article, it is claimed that self-love is a virtue. Within the framework of this claim, it will be discussed whether it is possible to apply Aristotle's concept of "mean" to self-love, that is, to position self-love as the "mean" of selfishness and altruism.

Keywords: Aristotle, virtue, self-love, selfishness, altruism.

Giriş

Sevgi, insan yaşamının en anlamlı unsurlarından olmasına rağmen, felsefenin en çok ihmal edilen konularından biri olmuştur. Bugün etik üzerine yapılan tartışmalar bile sevgi, dostluk gibi insani değerler üzerinden değil, insanların birbirine karşı görev ve sorumlulukları üzerinden yürütülmektedir (Erkızan, 2012: 77). Bu bakış açısının oluşumunda Kant'ın duyguları ahlaki alandan dışlamasının, yani ahlaklı insanı duygulardan arınmış, salt akli bir varlığa indirgemesinin payı büyüktür (Özlem, 2010: 84). Ancak gerek Aristoteles, gerekse bu geleneği takip eden İslam ahlak filozofları sevgiyi erdem olarak kabul etmişlerdir. Örnek vermek gerekirse, Aristoteles dostlukla ilişkili olarak sevgiyi erdem olarak kabul ederken (Aristoteles, 1999a: 1237a35-1237b5; Aristoteles, 2016: 1210b7-13)¹, İbn Miskeveyh sevgiyi dört temel erdemden biri olan adaletin alt erdemlerinden kabul eder (İbn Miskeveyh, 1983: 30).

Sevginin bir erdem olduğunu söylemek, özsevginin erdem olarak kabul edilmesi durumunda ortaya çıkması muhtemel olan problemleri çözümlenmede tek başına yeterli değildir. “Erdem olan sevginin nesnesi ne olmalıdır?” “Sevgi sadece başkasına yöneldiği zaman mı erdemdir?” “Yoksa insanın kendisini sevmesi de erdem olarak kabul edilebilir mi?” gibi sorular sevgiyi erdem olarak kabul ettiğimizde dahi yanıtlanmayı bekler. Aslında erdemli bir fiilin -kategorik olarak- kim için yapıldığının, eylemin erdemli olup olmaması hakkında bir yargıya varmada belirleyici olduğu söylenemez. Şöyle ki Platon, Aristoteles ve onları takip eden ahlak felsefi geleneğinde erdemli bir karaktere sahip olmak ahlaklı olmanın temel koşulu kabul edilir (Yaran, 2010: 35). Buna göre bir kimse adil, cesur, cömert ya da iffetli olmadan ahlaklı olamaz. Erdemleri karakter haline getiren kimse ise, eylemin kendisi ya da bir başkası uğruna yapılmasından bağımsız olarak, her durumda erdemli davranır. Burada failin, bir başkası için cesaret göstermesiyle, kendisi için cesaret göstermesi arasında ortaya konan davranışın erdem olması açısından özünde bir fark yoktur. Mesela bir kimse kendisiyle ilgili bir tehlike ortaya çıktığında, cesaret gösterip tehlikeyi defettiği zaman bu kimseye cesur denilir (Aristoteles, 1999: 1228b10); yine kendi nefsinde adaleti sağlayan kişiye adil denilir (Farabi,

¹ Aristoteles'te “*philia*” (dostluk/sevgi) kavramının kullanımı için bakınız (Erkızan, 2012: 95-96).

1999: 52; İhvân-ı Safâ, 1995: 3/42, 4/111). Bu bakış açısını sevgiye genişletirsek, ister failin kendisine isterse bir başkasına yönelsin, nesnesinin ne olduğundan bağımsız olarak, sevginin bir erdem olduğu iddia edilebilir. Ancak özsevgi kavramı açısından bu şekilde bir temellendirme - Aristoteles'in de ifade ettiği gibi sevgiden farklı olarak özsevgi ahlaki açıdan problemlili görüldüğü için- fazlaca basite indirgeme olur. Bu yüzden özsevginin, "orta" olması açısından erdem olup olmadığı tartışılacaktır.² Öncesinde ise özsevgi ve bencilliğin aynı olduğu ve özsevginin özgeciliği dışladığı şeklindeki kabuller incelenecektir.

Genellikle özsevgi ile özgecilik yani başkalarının yararına eylemde bulunma arasında karşıtlık olduğu varsayılır. Bu hem bencilliği erdem olarak kabul eden hem de bencillik karşıtı bazı filozoflar açısından geçerlidir. Örneğin Friedrich Nietzsche'ye göre ahlaklı ve ahlaksız ayrımı bencillik karşıtlığı üzerinden kurgulanmış, özgecilik ahlakla, bencillikse ahlaklı olanla özdeşleştirilmiştir, oysa değerli olan özgecilik değil, bencilliktir (Nietzsche, 2010: 493). Ancak ahlaklılık ile bencillik arasında kurulan herhangi bir paralellik ahlaklılığı kişinin kendi yararına olan eylemlere indirgediği için eleştiriye açıktır. Öte yandan özsevgiyi bencillik olarak kabul ederek ahlakın kapsamı dışında tutan görüş de ahlaklılığı kişinin lehine olmayan eylemlere indirgediği için tartışmaya açıktır. Francis Hutcheson, ahlakı hayırsever ve özgecili eylemlerle özdeşleştirirken, ölçsüz özsevgiyi ahlaki açıdan olumsuz kabul eder ve ölçülü özsevgiyi kötü olmasa bile ahlaki olarak değersiz görür (Copleston, 1998: 187). Bu tarz eleştiriye açık, tartışmalı ve indirgemeci yaklaşımlar özsevgi meselesini ele almayı ve özsevginin ahlaki konumunu belirlemeyi elzem hale getirmektedir. Bu nedenle özsevgi ve bencillik ilişkisi, bencilliğin nerede başladığı, özsevginin başkasını sevmeyi dışlayıp dışlamadığı gibi problemleri ele

² Homiak, "Virtue and Self-Love in Aristotle's Ethics" adlı makalesinde özsevgi ve erdem arasındaki ilişkiyi şu şekilde kurmuştur: Uygun bir şekilde kendini seven biri, psikolojik durumunun doğal bir sonucu olarak erdemli davranır. Farklı erdemler, kendini gerçekten seven kişinin değişik durumlarda nasıl hissedeceği ve davranacağına bakılarak anlaşılabilir. Homiak, makalesinde bu iddiayı yalnızca cesaret ve ölçülülük çerçevesinde ele alır. Fakat özsevginin diğer erdemler için de yeterli bir temel oluşturacağını ifade eder. İlaveten Aristoteles'in "Altın Orta" ilkesinin de kendini sevmeye çerçevesinde anlaşılabilirliğini iddia eder. Eğer duyguları ve davranışları kendisine duyduğu sevgiden kaynaklanıyorsa, kişi ortayı bulacaktır, fakat kendine duyduğu sevgi kusurluysa kişi ortayı isabet ettiremeyecektir (Homiak, 1981: 640-641). Homiak makalesinde özsevgisi olanın ortayı isabet ettirebileceğini söylemekte, bu anlamda özsevginin erdemlerin temeli olduğunu ileri sürmektedir.

almak oldukça önemlidir. Bu çalışmada, zikredilen bu problemlere cevap aranırken Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'inin 9. Kitap 8. Bölümü merkeze alınacaktır.

Özsevgi³ ve Bencillik İlişkisi:

Özsevgi, bencillik ve özgecilikle ilgili tartışmalar insan doğasının iyilik ve kötülüğü üzerine yapılan çalışmalarda ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir (Bkz. Tüfenkci, 2017: 96-107). Bencillik, bir kimsenin kişisel iyilik kaygısının normalin ötesinde olması, daha açık bir ifadeyle türün ya da kamunun yararı ile çatışma halinde olmasıdır (Shaftesbury, 2001: 23). Özgecilik, "...başkalarının iyiliğini temele alan, diğer insanlara karşı iyiliksever, iyi niyetli, hoşgörülü ve yardımsever olmayı bir tavır olarak ön plâna çıkartan "*başkası için yaşamak*" formülüne göre davranmayı öneren ahlâk anlayış"dır (Cevizci, 2005: 1301-1302). Özsevgi ise belirli tutkuların tatmin edilmesi ya da belirli şeylerden kaçınmaya giden eylemleri düzenleyen bir ilkedir (Garrett, 2012). Joseph Butler özgeciliğin insan doğasına içkin olduğunu, kendi çıkarı ve mutluluğunu düşünmenin de insana özgü olduğunu, ilaveten özsevginin hayırseverliği dışlamadığını belirtir. Butler'e göre özsevgi ile hayırseverliğin çatıştığını iddia edenler bencillik ile özsevginin farklı şeyler olduğunu göz ardı ederler. Gerçekte özsevgi ve hayırseverlik değil, bencillik ve özsevgi çatışma halindedir. Butler bu görüşünü temellendirirken daha sonra görüleceği gibi Aristotelesçi argümanları kullanır. Gerçek anlamda mutluluk veren ile zenginlik, haz ve tensel zevkler gibi yanlışlıkla mutluluk verdiği düşünülen şeylerin peşinden koşmak birbirinden farklıdır. Özsevgiye uygun olan ise gerçek anlamda mutluluk veren şeylere yönelmektir (Copleston, 1998: 192-193). David Hume da insan davranışlarını bencil eğilimlere indirgeyerek açıklayanları eleştirerek, insan doğasında bir ilke olarak bulunan özsevgi sayesinde, bireyin çıkarı ile toplumun çıkarının birbiri ile uyduğunu söyleyen filozofları destekler. Ayrıca o, başkalarının mutluluğundan haz duymanın ve başkala-

³ Φιλáυτοϋϑ, φίλαυτοϋ, φίλαυτοϑ (loving oneself), (<http://www.perseus.tufts.edu>). Bu kavramlar, *Nikomakhos'a Etik*'in Türkçe tercümelerinde bencillik ve kendini seven olarak çevrilirken (Aristoteles, 2009a: 1168a30; Aristoteles, 2014: 1168a30), İngilizce tercümelerinde *self-love*, *lover of self* olarak çevrilmiştir (Aristoteles, 2009b: 1168a30, Aristoteles, 2003: 1168a30, Aristoteles, 1976: 1168a). Metin boyunca ahlaki bir içerik yüklenen kendini sevmeye için özsevgi, ahlaki davranma kaygısı gütmeyen kendini sevmeye için bencillik kavramları kullanılacaktır. Terence Irwin de özsevginin kötü olan formunun bencillik olduğunu ifade eder (Irwin, 1999: 295).

rının mutsuzluğu karşısında acı çekmenin insanın doğal bir eğilimi olduğunu kabul eder (Hume, 2010: 60, 61). Bu filozoflar özsevgi ve bencilliğin aynı olmadığını, bencilliğin aksine özsevginin başkalarının iyiliğini gözetmeyi dışlamadığını ortaya koymuşlardır.

Özsevgi ile ilgili tartışmalar tarihsel olarak Aristoteles'e kadar gitmektedir. O özsevginin mahiyeti, özsevgi türleri, özsevginin ahlaki değeri gibi konuları tartışmıştır. Aristoteles "Bir kimsenin en çok kendini mi yoksa başka birini mi sevmesi gerektiği" sorusuyla özsevginin ne olduğunu tartışmaya başlar (Aristoteles, 2009b: 1168a30). Bu problem bağlamında kaç çeşit özsevgi olduğu eğer birden fazla özsevgi çeşidi varsa, bunlardan hangisinin ahlaki bir içeriğe sahip olduğu gibi konuları ele alır. Aristoteles bu tartışmayı, kendilerini her şeyden çok sevenlerin genel olarak eleştirildiğini ve o kimselerin kendini seven (özsevgisi olan) olarak adlandırıldığını ifade ederek sürdürür. Ona göre bunun nedeni, kendini sevmenin kötü olduğunun ve kötü insanın da kendi çıkarı için her şeyi yapabileceğinin düşünülmesidir. Bu açıdan kendini sevmek kötü insanların, kişisel çıkarını bir kenara bırakarak yüce nedenlerle dostunun yararına eylemde bulunmak da iyi insanların bir niteliği olarak kabul edilir (Aristoteles, 2014: 1168a30-35). Aristoteles burada kendini sevme ve başkaları yararına eylemde bulunma arasında karşıtlık varsayıldığına işaret eder. Gerçek anlamda böyle bir karşıtlığın var olup olmadığını söyleyebilmek, özsevginin mahiyetini ortaya koymakla mümkün görünmektedir.

Özsevginin mahiyetini açıklamanın en makul yollarından biri, başkasını sevmenin sonucu olan dostluğu ele almaktan geçmektedir. Aristoteles de özsevgiyi, dostluk ilişkisinde bulunması gereken niteliklerden yola çıkarak açıklar. Ona göre dostlukta beş özellik bulunur: 1. Dostunun iyiliğini yarar gütmeyen bir biçimde istemek ve bu iyiliği yapmak, 2. dostuna uzun ömür dilemek, 3. dostuyla birlikte yaşamak, 4. dostuyla aynı kanıları ve aynı zevkleri paylaşmak, 5. dostunun sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşmak (Aristoteles, 2014: 1166a3-8, 1172a1-5). Erdemli insanın kendisiyle ilişkisinde de bu beş özelliğe rastlanır: 1. Kendi iyiliğini yarar gütmeyen bir biçimde istemek ve bu iyiliği kendine yapmak (Aristoteles, 2014: 1166a14-17), 2. kendi için uzun ömür dilemek (Aristoteles, 2014: 1166b11-13), 3. kendisiyle yaşamak (Aristoteles, 2014: 1166a23-27), 4. iyi insan ruhunun tüm bölümlerinde aynı şeyi ister (Aristoteles, 2014: 1166a13-14), 5. kendi se-

vinçlerinden ve üzüntülerinden etkilenmek (Aristoteles, 2014: 1166a27-29).⁴

Dostlukta bulunan bütün özelliklerin erdemli insanın kendisiyle kurduğu ilişkide de olması, insanın kendisiyle dost olabilmesi anlamına gelir. Dostluk için en vazgeçilmez şeyin sevgi olduğu düşünülürse ve insan kendisiyle dost olabiliyorsa, kendisini sevebilir demektir. Peki “En çok kimi sevmelidir?” “Bir başkasını mı yoksa kendisini mi daha çok sevmelidir?” Bu sorunun cevabı “İnsanın en iyi dostu kimdir?” sorusunda gizlidir. Bir insanın en iyi dostunun kim olduğunu anlamının yolu, en çok kimin iyiliğini istediğini bilmekten geçer. İnsan en çok kendi iyiliğini istediğine göre en iyi dostu kendisidir. Dolayısıyla en iyi dostu kendisi olduğu için, insan en çok kendini sevmelidir.

Oysa bir dostu tanımlamaya yarayan tüm diğer yüklemeler gibi, bu özelliklere en yüksek derecede süjenin kendisiyle ilişkisinde rastlanır: Gerçekte söylediğimiz gibi dostluğu oluşturan tüm duygular, insanın kendisiyle bu ilişkisinden hareketle, sonradan diğer insanlara yayılır (Aristoteles, 2014: 1168b1-6).

Aristoteles’in özsevgi ve dostluk arasında kurduğu ilişki dostluğun özsevgiden kaynaklanması problemini gündeme getirmektedir. Bu meselelerin bir problem haline dönüşmesinin temel nedenlerinden biri ise özsevgiye dayalı dostluk anlayışının, bencilliğe dayalı dostluk anlayışıyla aynı görülmesidir. Bu bakımdan özsevgi-dostluk ilişkisi Julia Annas ve Richard Kraut tarafından tartışılmıştır. Annas, Aristoteles’in dostluk ve özsevgi arasında kurduğu ilişkiyi, dostluğun özsevgiden türetilmediği, dostların iyiliği için endişelenmenin özsevginin bir biçimi olmadığı ve insanın hem özsevgi hem de bunu başkalarına genişletme yeteneğiyle donatıldığı şeklinde yorumlar. Ona göre kişisel endişenin psikolojik olarak öncelikli olması başkalarına duyulan endişenin gerçek olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır (Annas, 1989: 1; Annas, 1993: 254-255).

Kraut, Annas’tan farklı olarak başkalarına duyulan sevginin, özsevgi kaynaklı olduğunu kabul etmede bir sakınca görmez. Ona göre Aristoteles (Aristoteles, 2014: 1168b1-6) özsevginin dostluğa yol açtığını söyler. Dost-

⁴ Maddeler Zeki Özcan’ın *Nikomakhos’a Etik* çevirisindeki dipnottan alınmıştır (1-5 numaralı dipnotlar, s. 441).

lukta bulunması gereken, yukarıda sıralanan beş özellik bireyin kendisiyle ilişkisinde somutlaşır. Bir kimse kendisiyle ilişkisinde uyguladığı beş özelliği başkasıyla ilişkisinde de uyguladığı zaman o kişiye dost denilir. Bireyin kendisini sevmesi ve kendisine duyduğu yakınlık, dostuna duyduğu sevgi ve yakınlıkla aynıdır. Kraut'a göre Aristoteles, 9. Kitap 4. Bölümde dostluğun özsevgiden kaynaklandığını iddia eder ve 9. Kitap 8. Bölümde de bu iddiayı destekler. Ancak her iki bölüm göz önüne alındığında özsevginin önceliği, kendi iyiliğini en üst düzeye çıkarmak için başkalarının kötülüğünü isteyen savaşçı egoistin savunduğu anlamda bir tür öncelik değildir (Kraut, 1991: 133-134). Özetle Kraut, Aristoteles'e göre bireyin öncelikli olduğunu kabul etse de bu önceliğin bir başkasının zararına eylemde bulunmayı onaylamayacağını ifade eder.

Annas ve Kraut'un okumaları üzerine bir değerlendirme yapmak gerekirse, Aristoteles'in 9. Kitap 4. Bölümde dostluktan yola çıkarak özsevgiyi açıklıyor olması (Aristoteles, 2014: 1166a10-11), Annas'ın haklı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çünkü Aristoteles, kınanmasına rağmen özsevginin ahlaki olduğunu göstermek istemektedir. Ve bunu yaparken de başkalarını sevme üzerinden özsevgiyi açıklamaktadır. Öte yandan -daha sonra değinileceği üzere- özsevgi ve bencilliğin farklı olduğu kabul edildiğinde, dostluğun özsevgi kaynaklı olması, Aristoteles'in özsevgi ve dostluk arasında kurduğu ilişkinin, dostluğu bencillığe indirgediği şeklinde yorumlanmasını güçleştirmektedir. Nitekim Kraut da buna işaret etmiştir. Benzer bir tartışma başkaları uğruna eylemenin bencillik kaynaklı olup olmadığı bağlamında da yapılmaktadır. Bu tartışmalarda özsevginin anahtar kavram olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Aristoteles'in özsevgi kavramının daha ayrıntılı incelenmesi elzemdir.

Aristoteles'e göre iki tür özsevgi vardır. İlki, bencillik kavramına işaret ederken, ikincisi özsevgi kavramına işaret etmektedir. Yine birinci tür kendini sevme kötü insanı/bencil olanı, ikinci tür kendini sevme iyi insanı/özsevgisi olanı tanımlamaktadır.

Birinci anlamıyla özsevgisi olanlar/bencil kimseler zenginlik, onur ve bedensel hazların "en iyi" olduğunu düşünerek bunlardan en büyük payı kendilerine almak isterler. Kendilerini sevdikleri söylenen bu kimseler, zenginlik, onur ve bedensel hazlardan fazla pay alarak, tutkularının kölesi olur ve ruhlarının irrasyonel bölümünün güdümüne girerler. Bu anlamda

kendini sevme sadece kötülüğe sahip olanlar için kullanılır (Aristoteles, 2014: 1168b15-25). Aristoteles'e göre özsevginin bu anlamı, dünyevi hazları iyi zannedip onların peşinde koşan erdemsiz kimseleri tanımlar.

Erdemsiz/bencil/kötü kimseler, tutkuları peşinde koşarken hem kendine hem de başkalarına haksızlık eder. Bu nedenle Aristoteles kendi aleyhine eyleyen bu insana aslında özsevgi sahibi denilmemesi gerektiğini ifade eder (Aristoteles, 2014: 1169a15-20). Çünkü kişinin kendisiyle ilişkisinde olması gereken özelliklere, bencil insanlar sahip değildir (Aristoteles, 2014: 1166b5). Bencil insan ne dostluğun gereklerini ne de kendisiyle ilişkisinin gereklerini yerine getirir. Dolayısıyla bencil kimse ne başkasıyla dosttur ne de kendisiyle, ya da ne başkasını seviyordur ne de kendisini. Bu nedenle kötü insan başkalarının iyiliğini öteleyip kendi iyiliğini önceliyor değildir

İkinci anlamıyla özsevgisi olanlar ise genel olarak kendilerini sevenler olarak nitelendirilmeyen, adalete, ölçülülüğe ve diğer erdemlere sahip olan kimseleri tanımlar. Oysa bu kimse ruhunun akıldan pay almayan yanını akıldan pay alan yanının hizmetine vererek “en iyi”yi kendisi için ister. Bundan dolayı kendini seven nitelemesini daha fazla hak etmektedir (Aristoteles, 2014: 1168b30-35; krş. Aristoteles, 2016: 1211a30-47). Fakat onun sahip olduğu özsevgi, bencillik denilen, olumsuz anlamdaki özsevgiden farklıdır. İyi insan tutkuların iyi gösterdiğini ya da faydalı olanı değil, ahlaka uygun olanı ve gerçekten iyi olanı ister. Bu anlamda özsevgi sahibi olmak erdemli olmaktan başka bir şey değildir. İyi ya da erdemli insan kendisi için iyi olanı yaparken, hem kendisi hem de başkaları bu iyilikten yarar elde eder (Aristoteles, 2014: 1169a5-10). İyi insan kendisini sevdiği için tutkuları peşinde koşmaz ve kendi çıkarı için başkalarına haksızlık etmez. Hem kendisinin hem de başkalarının iyiliğini düşünerek hareket ettiği için de hem başkalarıyla hem de kendisiyle dost olabilir,

Peki erdemli kimse kendi iyiliği ve başkasının iyiliği arasında çatışma olmadan, hem kendi hem de başkasının iyiliğini nasıl gözetebilir? Aristoteles'e göre erdemli kimse eylemin ahlaki güzelliğiyle yetinerek, insanların peşinden koştukları para, ün gibi iyileri feda eder, fakat daha büyük bir iyilik olan ahlaki yüceliği elde eder. “Onlar dostları onların paralarından yararlanmak zorunda iseler, onlara, ahlaki yüceliği değil; fakat paralarını bol bol verirler ve böylece en iyi payı (ahlaki yüceliği ç. n.) kendilerine

ayırırlar.” (Aristoteles, 2014: 1169a25-30; Krş. Aristoteles, 2016: 1212b9-1212b24). Buna göre erdemli kimse dünyevi olanı feda etme konusunda dostunun çıkarını, ahlaki yüceliği elde etme konusunda da kendi çıkarını gözetmektedir. Ancak bir kimsenin dostu için bir şey yapması ve karşılığında daha büyük yarar elde etmesi, failin başkası uğruna yaptığı eylemi aslında kendi iyiliği için yapmış olması şeklinde yorumlanmakta ve Aristoteles’in ahlak anlayışının bencilliği temel alan bir ahlak anlayışı olup olmadığı tartışılmaktadır.

Elijah Millgram’a göre dostunun iyiliğini istemek, kendi iyiliğini istemenin bir parçasıdır. Çünkü dostunun iyiliğini istemek kişinin mutluluğunun bir parçasıdır. Bu durumda dostu uğruna hareket eden kimse aslında kendi iyiliği için hareket diyordur (Millgram, 1987: 375). Millgram, Aristoteles’in ahlakının bencillığe dayalı bir yorumunu ortaya koyar. Irwin’e göre ise Aristoteles’in erdem anlayışı bencil olmayan bir şekilde eylemde bulunmayı gerekli kılar. Irwin, özsevgi ve bencillik arasındaki farktan yola çıkarak, özsevginin erdemsiz eylemlere neden olduğu görüşünün doğru olmadığını söyler (Irwin, 1999: 295). Rasyonel biri, nihai iyiliği ve mutluluğu için farklı eylemler arasında karşılaştırma yapıp, tercihte bulunabilir. Ancak bu, diğer insanların çıkarına kendi çıkarından daha az değer vereceği anlamına gelmez. Çünkü insan doğası başkalarından faydalanma konusunda bencil değildir (Irwin, 1980: 43).

Bu konuyu ele alan en önemli filozoflardan biri de Annas’tır. Annas dostluk ve özsevgi ilişkisini tartışırken olduğu gibi, başkaları yararına yapılan eylemlerin de özsevgi kaynaklı olmadığını ileri sürer. O yukarıdaki alıntı (Aristoteles, 2014: 1169a25-30) üzerinden bu meseleyi tartışırken, faili motive eden gücün ne olduğu araştırır. Annas’a göre eğer failin "Arkadaşlarım daha fazla kazanabilsin diye bu parayı feda ediyorum, bu cömert ve oldukça asil bir eylem; sadece para feda ediyorum ve asalet kazanıyorum, yani kendimi iyiliğe adıyorum ve en nihayetinde en kazançlı ben mi çıkıyorum?" (Annas, 1989: 12; Krş. Annas, 1993: 259) şeklinde bir hesap yaptığı varsayılırsa, eylemin ardındaki düşünce eylemin erdemli bir davranış olmasını engeller. Yine failin kendisini başkası uğruna feda etmesi gibi bir durum ele alındığında, fail özsevgisinden kaynaklı kendini feda ediyorsa, neyin daha önemli olduğu faile göre şekilleniyor demektir (Annas, 1989: 9). Annas bu akıl yürütmeyi doğru bulmaz. Ona göre failin, kendisi-

ni başkası uğruna feda ettiği durumlarda, erdemli bireyi motive eden şey kahramanlık yapmak ya da kahraman olacağı düşüncesi değil, erdemlin bu kahramanlığı gerektireceği düşüncesidir. Fail başkalarının iyiliği için hareket ederken kendisi için de daha iyi olanı tercih etmiş olur, fakat bu, eylemin motive edici gücü değildir (Annas, 1989: 12-13; Annas, 1993: 260). Annas, erdemli failin eylemlerinin motive edici gücü olarak özsevgiyi kabul etmez.⁵ Kraut'un ise daha ılımlı bir yorumda bulunduğunu söyleyebiliriz. O özsevgi merkezli okumayı kabul ederken, Aristoteles ahlakının saf egoist bir ahlak olmadığını da ileri sürer.

Kraut Aristoteles'in ahlak anlayışının egoist olup olmadığını detaylı bir şekilde inceler.⁶ Ona göre Aristoteles aile, dostlar ve vatandaşların iyiliğini kendi başına bir eylem sebebi olarak kabul ettiği için ve başkalarına zarar vermeyi, bireyin kendi iyiliğinin bir aracı olarak görmediği için saf egoist olarak nitelendirilemez (Kraut, 1991: 113, 153). Aristoteles, başkalarına özellikle dostlara zarar verme konusunda o kadar ince çözümler yapar ki, kendi acılarına dostlarını ortak etmeyi bile uygun görmez. Aristoteles'e göre hem üzüntülü hem de sevinçli günlerde dostların varlığına ihtiyaç duyulur. Üzülen kişiler, üzüntülerini dostları ile paylaştıklarında teselli bulurlar. Üzüntümüzü paylaştığımızda dostumuzun acıyı bizimle paylaştığını, başımıza gelen talihsizlikten dolayı acı çektiğini fark ederiz. Bu nedenle cesur tabiatlı bir kimse, kendi üzüntülerini dostlarına anlatarak onların acı çekmesini istemez. Öte yandan dostumuzun mutsuz olduğu durumlarda yardıma çağırmasını beklemeden yanında olmak gerekir (Aristoteles, 2014: 1171a25-1171b20; Aristoteles, 1999: 1245b35-1246a5). Paylaştığında üzüntünün azalacağı bilindiği halde özgecil sebeplerle bu acılar dostlarla paylaşılmamalıdır; çünkü bu paylaşım onların acısını artırır

⁵ Aristoteles'in Retorik'te geçen bir pasajı Annas'ın görüşünü destekliyor görünmektedir "Bir insana dostluk duymak demek kendinize değil karşınızdaki insanın iyiliğine olacak şeyler istemek ve mümkün olduğunca bunları yapmak durumudur." (Aristoteles, 2018: 1381a1-5).

⁶ Kraut *Aristotle on the Human Good*'da Aristoteles'in egoist bir etik anlayışı savunup savunmadığını tartışmıştır. Bu bağlamda etik egoizm kapsamında değerlendirilebilecek üç tür egoizmden bahseder: saf (*pure*) egoizm, çatışmacı (*combative*) egoizm ve iyicil (*benign*) egoizm. Bunlardan saf egoizm, başkaları için yapılabilecek iyiliği düşünmeye izin vermez. Diğer iki tür ise başkalarının iyiliğine failden bağımsız olarak önem vermemekle birlikte eğer bizim iyiliğimize katkı sağlayacaksa başkalarının iyiliğini düşünmemizi söyler. Ona göre Aristoteles ahlakına saf egoizm denilemez; yine o çatışmacı egoizm demeyi de doğru bulmaz. Eğer Aristoteles'in ahlakı egoizm türlerinden biriyle değerlendirilecekse iyicil egoizm denilebilir (Bkz. Kraut, 1991: 81-85, 101, 113-115, 118, 153).

(Kraut, 1991: 113).

Kraut'a göre Aristoteles bencil olsaydı, şu şekilde düşünmesi bekle-nirdi: Maruz kaldığım talihsizlik, onların acı çekmesine neden olsa bile dostlarımla paylaşmalıyım. Çünkü, bencillik her zaman, diğer her şeyden daha fazla kendi çıkarıma ağırlık vermem gerektiğini söyler. Ancak Aristoteles'in yaklaşımı aksi yöndedir: O dostunun çıkarının, kendi çıkarından daha öncelikli olduğunu söylemektedir (Kraut, 1991: 114). Aristoteles'in özsevgi anlayışının ben merkezli ve bencilliği temel alan bir ahlaka yol açtığının, açık olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Çünkü Aristoteles, özsevginin gereğinin erdemli olanı yapmak olduğunu vurgulamaktadır. Homiak'ın ifade ettiği gibi, özsevginin varlığı kişinin erdemli davranması-na, onun yokluğu ise ahlaki açıdan kısır bir biçimde hareket etmesine neden olur (Homiak, 1981: 640-641). Özetle, Aristoteles'in özsevgiye yönelik açıklamalarından özgecil davranışları bencillığe indirgediği sonucuna varmak zordur. Daha ziyade onun, özsevgisi olan birinin neden erdemli davranması gerektiğini izah ettiği söylenebilir. Aristoteles'in gerçek anlamda kendini sevenlerin erdemli kimseler olduğuna yönelik vurgusunu tekrar hatırlarsak, özsevgisi olmak kendisi ve başkaları için en iyiyi yapmaktır.

Özsevginin “Orta” Olarak Konumlandırılmasının İmkânı

Buraya kadar özsevginin bencillikle farkı ve özgeci eylemlerle ilişkisini ele aldık. Özsevgi, bencillik ve özgecilik üzerine yürütülen tartışmaların merkezinde yer alan soru “eylemin kimin için yapıldığı”dır. Bu soru önemli olmakla birlikte “eylemden faydalanan eylemi yapan olmalıdır” ya da “eylemden faydalanan bir başkası olmalıdır” gibi çıkarımların ahlaki olanın ne olduğuyla ilgili tartışmalarda belirleyici bir rol oynaması ahlaki kısır bir alana hapsedmektedir. Bu çerçevede Aristoteles'in kullandığı anlamda özsevginin bu tartışmalara çözüm getireceği düşünülmektedir. Çünkü özsevgi failin iyiliğini gözetirken ahlaklı olanı yapmayı salık vererek, başkalarının iyiliğini de gözetmeyi temin etmektedir. Bu noktada özsevginin, bencillik ve özgeciliğin “orta”sı olması meselesi ele alınmalıdır. Bencillik ve özgecilik, özellikle eylemden faydalananın kim olduğu sorusu ve bencil veya özgeci güdülerle yapılan eylemin ahlakiliği sorunu temel alındığında

iki aşırı uçta yer almakta,⁷ özsevgi ise ortayı temsil etmektedir. Bu iddiayı desteklemek için öncelikle Aristoteles'in "orta" kavramının erdemlere uygulanaşına değinmek gerekmektedir.

Aristoteles'e göre erdem, biri aşırılık diğeri eksiklik olan (*ifrat ve tefrit*) iki aşırı ucun ortasıdır (Aristoteles, 2014: 1106b25, 1109a20; Aristoteles, 1999: 1222a5-15). Örneğın korku ve cüretkarlığın ortası olarak cesaret bir erdem, korku ve cüretkarlık ise erdemsizliktir. Aristoteles'e göre "Korkulması gereken şeyleri sabırla karşılayan ve onlardan doğru bir erek için uygun biçimde ve zamanda korkan veya aynı şartlarda güven veren kişi cesur bir insandır." Aynı zamanda cesur kimseler, tutkularının etkisiyle değil, iyi olan için harekete geçen kimselerdir (Aristoteles, 2014: 1115b15-20). Çabuk öfkelenen ve hemen tepki gösteren insanlar ise cesur değil, cüretkardır. (Aristoteles, 2014: 1116b25-30, 1117a5; Aristoteles, 1999: 1129a5). Cesaret her durumda korkusuz olmak da değildir, adının kötüye çıkması gibi bazı durumlar vardır ki böylesi durumlarda korkmak ortaya daha yakındır. Çünkü adının kötüye çıkmasından korkmayan kimseye cesur değil, utanmaz denilir (Aristoteles, 2014: 1154a10-20). Cömertlik ise para konularında orta olmak iken savurganlık ve cimrilik iki aşırı uçtur. Cömert insan "iyiden dolayı verecektir ve doğru biçimde yani vermesi gereken kişilere ve uygun ölçüde ve zamanda verecektir..." (Aristoteles, 2014: 1120a22-25). İhtiyacı olmayan birine para veren ya da iyi bir amaç uğruna değil de başka nedenlerle hareket eden kişiye cömert denilemez. Diğeri bir deyişle gerekmeyen kişilere veya gereğinden fazla harcama yapana savurgan denilir (Aristoteles, 2014: 1120a25-30, 1120b20-25; Ayrıca bkz. İbn Miskeveyh, 1983: 32-33). Buradaki orta matematiksel orta olmayıp izafi anlamda ortadır. İzafi orta kendisine izafe edilen şeylerin değışmesine bağılı olarak, zamana ve mekana göre değışen bir ortadır. Bir çocuk ve yetişkin için itidal olan besin aynı değildir, yani iki kişiye de aynı miktarda besin verdiğimiz zaman birisi için yeterli olan diğeri için aşırı ya da az gelebilir. Dolayısıyla her fiilde orta, failin fiili yaparken içinde bulundu-

⁷ "Eylemden faydalanan kim olmalıdır?" sorusu esas alındığında iki karşıt görüş ahlakla ilgili tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Bunlar: Egoizm ve özgecilliktir. "Egoizm ahlâken bir davranıştan faydalananın bu davranışı yapan kişi olması gerektiğini savunur; alturizm [özgecillik], ahlâken bir davranıştan faydalananın davranışı yapandan başka bir kişi olması gerektiğini savunur." (Branden, 2010:84). Dolayısıyla egoizm ve özgeciliğın konumlanma biçimi eylemin kimin için yapılması gerektiğine göre değışmektedir.

ğu şartlarla belirlenir (Fârâbî, 1987: 35).

İzafi ortaya göre tehlikeler karşısında her zaman ortaya atılmak cesaret değildir, yine birileri için harcama yapmak her zaman cömertlik değildir. Peki başkalarının yararına eylemde bulunmak her zaman erdemli bir davranış mıdır? Açıkçası başkası için harcama yapmanın her durumda cömertlik yani erdemli bir davranış olmaması gibi, başkalarını önceleyerek eylemde bulunmanın da her zaman erdemli bir davranış olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda özgeciliğin her durumda erdemli davranışla sonuçlanıp sonuçlanmadığı incelenmelidir.⁸ Diyelim ki bir dostumuz birisine zarar vermesi muhtemel bir eylemde bulunmak için yardım istedi, bu durumda ne yapmamız gerektiğine nasıl karar vermeliyiz? Böyle bir durumda ne yapmamız gerektiğine karar vermek için “özsevgi” kavramından faydalanabiliriz. Aristotelesçi anlamda özsevgi, her durumda erdemli olanı yapmamızı ister, çünkü kişinin kendisine duyduğu sevgi bunu gerektirir. Eğer özgecil bir davranış, sonuç olarak ahlaki olmayan bir eylem yapmamıza neden olacaksa, özsevgi bize dostumuza yardım etmememiz gerektiğini söyler. Özsevgiyi bencillik ve özgecilik arasında orta olarak konumlandırmanın gerekçesi, özgeciliğin her durumda ahlaki olanı yapmamızı gerekli kılmaması, özsevginin ise özgeci eylemlerde bulunurken ahlaki olanı yapmayı gerekli kılmasıdır.

Bencillik ve özgeciliği iki karşıt uç olarak konumlandırırken ortaya yakınlıkları açısından iki kavramın aynı değerde olmadıklarını ifade etmiyiz. Genel olarak bencillik ve özgecilikten birinin tercih edilmesi gerektiği durumlarda özgeciliğin erdeme daha yakın olduğu dikkate alınmalıdır. Aristoteles uçların birbirine ve ortaya karşı konumlarını incelerken, en büyük karşıtlığın uçlar arasında olduğunu, uçların ortaya karşı konumunun ise şartlara göre değiştiğini belirtir (Aristoteles, 2014: 1108b30-35). “Uçlardan biri ve orta arasında daha büyük bir yakınlık ve daha sıkı bir benzerlik, bu ucu ortaya değil; fakat diğer uca karşıt yapar.” (Aristoteles, 2014: 1109a59). Bu cümleden anlaşıldığı üzere orta uçlara aynı oranda karşıt olmak durumunda değildir. Orta bir uca karşıt iken, diğer uca benzer

⁸ Egoizmin en önemli savunucularından olan Stirner, özgeciliği eleştirirken şu ifadeleri kullanır: “Özgecilik: ... Hem şeytanın arazisinde, hem de iyi huylu insanların topraklarında; birinde kötü alışkanlıklar, saçmalıklar vb. üretir –diğerinde ise uysallık, kendini adamışlık vb. yaratır.” (Stirner, 2013: 82).

olabilir. Mesela cesarete en karşıt şey cüretkârlık değil, korkaklıktır. Cesaret ve cüretkârlık arasındaki ilişki, özsevgi ve özgecilik arasında da bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak orta olan özsevginin özgeciliğe yakın, bencilliğe karşıt olduğunu ifade etmeliyiz.⁹

Sonuç

Bu makalede özsevgiyle ilgili bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Bunlardan ilki, özsevginin bencillikten farklı olduğu ve başkalarının iyiliğini gözetmeyi dışlamadığıdır. Bu konuda Aristoteles iki tür özsevgi olduğunu söylerken, aslında bencillik olarak yorumlanan özsevginin, gerçek anlamda özsevgi olmadığını çünkü bu kimselerin ne kendileri ne de başkalarının iyiliğine dönük eylemde bulunmadıklarını belirtir. Oysa gerçek anlamda özsevgisi olanlar kendilerini sevdikleri için erdemli olanı yapmak isterler, böylece hem kendileri hem de başkaları için iyi olanı yapmış olurlar.

İkinci çıkarım ise özsevginin bencillik ve özgeciliğe göre orta olduğu iddiasıdır. Bu konuyla ilgili dikkat çekilmesi gereken en önemli husus, özgeciliğin ortaya göre konumunun bencillikle eşit olmadığıdır. Bencillik ortadan bir hayli uzakken, özgecilik ortaya yakındır. Aristoteles'in özsevgiye yüklediği anlam, bize göre, bu yorumu gerektirmektedir. O, açıkça dostumuzun yardımı ihtiyacı olduğunda, onun yardımına koşmanın özsevginin bir gereği olduğunu söyler. Peki öyleyse, "Özsevgiyi orta yapan ve özgeciliği nispeten ortadan uzaklaştıran şey nedir?" Bu sorunun cevabı özgeciliğin her durumda ahlaki olanı yapmamız gerektiği konusunda bize kesin bir şey söylememesidir. Oysa Aristoteles'in özsevgi hakkında söylediklerinden anladığımız kadarıyla, özsevgi her durumda ahlaki olanı yapmamızı gerekli kılar.

Nihayetinde özsevgi kendimiz ve başkaları arasında tercihte bulunmak zorunda kalmadan hem ahlaki olanı hem de bireyin kendisi için iyi olanı yapmasını sağlar. Bu yüzden özsevginin hem kişinin varoluşsal ve ahlaki bütünlüğü için hem de başkaları ile olan ilişkilerinin ahlaki bir düzlemde gelişmesi için gerekli olan erdemlerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

⁹ Özsevgi, yukarıda tartışıldığı gibi çoğu zaman bencillikle aynı anlamda kullanılan bir kavram iken, onu bencilliğe karşıt yapıp özgeciliğe yaklaştırma fikri, Aristoteles'in özsevgiye yüklediği anlamla birlikte düşünülmelidir.

Kaynaklar

- Annas, J. (1989). Self-Love in Aristotle. *The Southern Journal of Philosophy*, 27 (1), 1-18.
- Annas, J. (1993). *The Morality of Happiness*. New York: Oxford University Press.
- Aristoteles (1999a). *Eudemos'a Etik*. (Çev. S. Babür). Ankara: Dost Kitabevi.
- Aristotle (1999). *Nicomachean Ethics*. (Trans. T. Irwin). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Aristotle (2003). *The Nicomachean Ethics*. (Trans. H. Rackham). Massachusetts: Harward University Press.
- Aristoteles (2009). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev. S. Babür). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Aristotle (2009). *The Nicomachean Ethics*. (Trans. D. Ross). Oxford University Press.
- Aristoteles (2014). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev. Z. Özcan). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Aristoteles (2016). *Magna Moralia*. (Çev. Y. G. Sev). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Aristotle (1976). *The Ethics of Aristotle: The Nicomachean Ethics*. (Trans. J. A. K. Thomson). New York: Penguin Books.
- Aristotle (1999). *Nicomachean Ethics*. (Trans. T. Irwin). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Branden, N. (2010). Herkes Bencil Değil midir? Bencilliğin Erdemi. (Ed. A. Rand, çev. N. Kandemir). İstanbul: Plato Film Yayınları, 83-90.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Copleston, F. (1998). *Felsefe Tarihi: Hobbes-Locke*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Erkızan, H. N. (2012). *Aristoteles'ten Nussbaum'a İnsan*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Fârâbi (1987). *Fusulü'l Medeni*. (Çev. H. Özcan). İzmir: İstiklal Matbaası.
- Fârâbi (1999). *Mutluluğun Kazanılması*. (Çev. A. Arslan). Ankara: Vadi Yayınları.
- Garrett, A. (2012). Joseph Butler's Moral Philosophy. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/butler-moral>.
- Homiak, M. L. (1981). Virtue and Self-Love in Aristotle's Ethics. *Canadian Journal of Philosophy*, 11 (4), 633-651.
- Hume, D. (2010). *Ablâk*. (Çev. N. Şimşek). İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Irwin, T. H. (1980). The Metaphysical and Psychological Basis of Aristotle's Ethics. *Essays on Aristotle's Ethics*. (Ed. A. O. Rorty). Berkeley: University of California Press, 35-55.
- İbn Miskeveyh (1983). *Tebzîbu'l-Ablâk*. (Çev. A. Şener, İ. Kayaoğlu, C. Tunç). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- İhvân-ı Safâ (1995). *Resâilu İhvân'is-Safâ ve Hullâni'l-Vefâ*, I-V. (Haz. ve tah. A. Tâmir). Beyrut-Paris.
- Kraut, R. (1991). *Aristotle on the Human Good*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Millgram, E. (1987). Aristotle on Making Other Selves. *Canadian Journal of Philosophy*, 17 (2), 361-376.
- Nietzsche, F. (2010). *Güç İstenci*. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Say Yayınları.
- Özlem, D. (2010). *Etik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Perseus Digital Library. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper>.
- Shaftesbury (2001). *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times*. (Ed. D. den Uyl). Indianapolis: Liberty Fund.
- Stirner, M. (2013). *Biricik ve Mülkiyet*. (Çev. S. T. Noyan). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Tüfenkci, S. (2017). *Din Felsefesi Açısından İnsan Doğası*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Yaran, C. S. (2010). *Ahlak ve Etik*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Öz: Ahlak felsefesinin en önemli tartışma konularından biri, ahlakta duyguların yeridir. Bu makalede ise sevgi nesnesinin, sevenin kendisi olması yani özsevgi problemi erdem olması bakımından tartışılacaktır. Özsevgi, çoğu defa bencillikle aynı anlamda kullanılmakta, bu yüzden ahlaktaki yeri problemli hale gelmektedir. Özsevgiyle ilgili tartışmalarsa tarihsel olarak Aristoteles'e kadar gitmektedir. Aristoteles, iki tür özsevgi arasında ayrım yapar: İlki ahlaki bir kaygı gütmeyen insanların sahip olduğu ve bu çalışmada bencillik denilen özsevgidir. İkincisi ise erdemli bir hayat sürmeyi amaç edinen insanların sahip olduğu, gerçek anlamda özsevgidir. İki tür özsevgi arasında yapılan bu ayrım özsevgi ve bencillik arasındaki farkı ortaya koyduğu gibi özgeci eylemleri özsevginin kap-

samına da dahil etmektedir. Bu makalede özsevginin bir erdem olduğu iddia edilmektedir. Bu iddia çerçevesinde Aristoteles'in "orta" kavramının özsevgiye uygulanmasının yani özsevginin bencillik ve özgeciliğin "orta"sı olarak konumlandırılmasının mümkün olup olmadığı da tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, erdem, özsevgi, bencillik, özgecilik.

---

^[1] Bu makale, 25-27 Nisan 2019 tarihlerinde Nevşehir'de düzenlenen *I. Uluslararası Kapadokya Felsefe ve Sosyal Bilimler Kongresi*'nde sunulan "Ahlaki Tekamülde Özsevginin Yeri Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme" başlıklı sunumun büyük oranda farklılaştırılmış ve geliştirilmiş halidir.

